

A kulturális élet Jobbágytelkén 1945-től napjainkig

A megerősödő szocialista állam az egészségügyi hálózat kialakítása mellett a közművelődés hálózatának kiépítését, a közművelődési intézmények, szakemberek számának növelését is fontosnak tartotta, és ezt a gondoskodás formájaként propagálta. A közművelődés falusi tereinek kialakítására, a kultúrotthonok megszervezésére 1948 után került sor, és ezek elsősorban a propagandának és agitációnak a helyszínei voltak. Itt zajlottak a kollektivizálást szervező gyűlések, a különböző országos szervezetek helyi tagszervezeteinek összejövetelei, a politikai nevelés és a politikai szocializáció. 1949 júniusában például Fehér, Csík, Udvarhely és Temes megyékben a községek 60–80%-ában már volt aktív kultúrotthon. Egy korabeli cikk szerint 1947 végén 4237 kultúrotthon volt, jöhetnek ezek közül csak 256 működött. 1948 végére ez a szám 8158-ra nőtt (ezek közül 4931 működött), és 1949 novemberében már 10 528 működő kultúrotthon volt országsszerte. Számuk 1960-ban 10 358 volt, majd átszervezések következtében számuk csökkent. A falvakban ezek az intézmények adtak helyet a könyvtáraknak és a filmvetítéseknek is. 1950-ben városban és falvakban összesen 37 221, 1960-ban 25 239 volt a könyvtárak száma, itt azonban meg kell jegyezni, hogy az 1950-es évek könyvtáralapítási lázában az 50–100 kötetes gyűjteményeket is könyvtárnak tekintették. A filmszínházak száma az 1970-es évekig növekedésben volt, majd a televíziózás elterjedésével csökkenni kezd. 1970-ben 6275 filmszínházban 218 046 hely várta a filmekre kíváncsiakat (Gagy 2009: 188–189).

A szocialista rendszerben a közművelődési, kulturális tevékenységeket finanszírozó állam korlátozta az alkotói szabadságot. A hatalom illetékes intézményei felügyelték a közművelődési szervezeteket, hivatalnokok döntöttek a költségvetési források elosztásáról. Általános volt a cenzúrára támaszkodó ellenőrzés és beszámoltatás, melyekkel igyekeztek megszabni a lehetséges témákat és stílusokat. A társadalom tájékoztató-kulturális igényeit volt hivatott lehetőleg olcsón, a társadalom legnagyobb része számára elérhetően kielégíteni a közművelődés, a sajtó, a rádió és televízió, a színház és a könyvkiadás. Ezekkel az eszközökkel azonban a pártállam a rendszer értékeinek terjesztését, a társadalom megnyerését kívánta elérni (Gagy 2009: 189). 1968-ban létrehozták az országos és megyei Szocialista Kultúra és Nevelési Tanácsokat, amelyek a pártbizottságok propagandaosztályaival együtt összefogva ellenőrizték a közművelődési és kulturális tevékenységeket. A megyésítés után a községi pártbizottság propagandatitkára, egyben a kultúrotthon igazgatója és a községi néptanács elnökhelyettese irányította a községek közművelődési életét (Gagy 2009: 189).

Ebbe a kulturális és politikai miliőbe illeszkedett be a világháború után a jobbágytelki kulturális élet is. Itt is – hasonlóan az ország többi településéhez –

kollektivizálás és a kommunizmus ideje alatt erőteljes propagandatevékenység zajlott, a hatalom minden eszközt bevetett annak érdekében, hogy a gazdákat a termelősövetkezetekbe kényszerítse, és a rendszer kiépítésének szerves részét képezte a kulturális munka. Számos intézmény és egyesület jött létre Jobbágytelkén is, melyek az új értékeket, a kommunista/szocialista kultúrát és annak felsőbbrendűségét népszerűsítették. Az 1945-ben megalakult Jobbágytelki Népi Együttest is felhasználták a szocialista kultúrmunka céljaira. A községi tanács titkárának, Balla Antalnak vezetésével színpadi műsoraikban helyi táncokat, énekeket, népszokásokat, színdarabokat adtak elő. Énekes-táncos kultúrműsoraikkal a táncsoprot az ország számos pontjára eljutott, különböző megyei, tartományi és országos megmérettetésen vett részt, és több versenyen is dobogós helyezést értek el. Még külföldi folklórfesztiválokra is eljutottak (Duna Menti Folklórfesztivál), ami abban az időben csak keveseknek adatott meg (vö. Balla A. 1977, 1984). A folklórfesztivál kapcsán íródott ismertetőjében Martin György kiemeli többek között a jobbágytelki táncsoprotot is, megjegyezvén, hogy ők is „forrásértékű hitelességgel képviselték saját vidékük vagy népük tánchagyományait. Ez a több mint 50 parasztsoprot (az összes résztvevő együttes kb. 1/3-a) a néptánckutatás számára is tudott újat, megőrkítésre méltót nyújtani.” (Martin 1979: 257.)

És '59-ben Bukarestben országos első díjat nyertünk. S ott nem tudom, az hányban volt... a '70-es években volt... Budapesten voltunk, Duna-menti Fesztiválon is első díjat nyertünk. Nagyon-nagyon kemény táncsoprot volt itt, s dalárda, énekkar... (K. Zs., férfi, sz. 1935)

Hát örökké volt ez a Cântarea României¹²⁷ a Ceau-világban is, sokszor a jobbágytelki csapat első díjat nyert. Így országos szinten. Mint magyar táncsoprot, akkor a Ceau-világban... (B. S., férfi, sz. 1969)

Jobbágytelkén a kollektivizálás elmaradása azt eredményezte, hogy jóval több fiatal maradt helyben, így élénk kulturális élet bontakozhatott ki a faluban. A Balla Antal szervezésében működő táncsoprot tevékenysége, amely népi műsoraival illeszkedett a kor és a rendszer támasztotta kulturális követelményekhez, egyfajta kompromisszumként is értelmezhető: a hatalom elnézte, hogy a falu kimaradt a mezőgazdaság szocialista átalakításának folyamatából, de cserébe a helyi táncsoprotot felhasználta saját céljaira. A kalapkötéshez fűződő szokások is beépültek a táncgyüttes műsorába. Az úgynevezett témás táncokban az *Este a céban*, a *Kalapostánc* és az *Aratótánc* című műsorszám is fontos elem volt. Azonban „az együttes műsorába beépült szokások nem hatnak a szokások valódi életére, nem tudják továbbéltetni azokat. A mesterségesen betanított műsorszámok őrzik a kalapostánc és aratókaláká emlékét, de magukat a szokásokat tovább nem tudják működtetni.” (Szabó E. 1998: 48.)

127 Megéneklünk, Románia!

A tánc mellett jelen voltak a gyakori színházlátogatások, a faluból szerveződő csoportok Marosvásárhely és Kolozsvár színházaiba is rendszeresen eljártak, illetve vendéglőadókat fogadtak (Balla A. 1977, 1984; Nagy 2015a: 216, 2017a: 56).

[Balla Antal] *elvitt színházba Kolozsvárra, háromszáz... most nem tudom megmondani... 43 vagy 73-szor vitt el Kolozsvárra színházba. Nem is volt drága akkor, tudom hogy... Mi is tanultunk színdarabot, a Kósa Jutkát kilencszer kellett előadjuk, hogy a pénz összegyűljön, hogy el tudjunk menni Kolozsvárra színházba. Jó volt, mert ott is aludtunk egy éjjel. Szombaton is néztünk előadást és vasárnap is. Jó volt.* (O. V., nő, sz. 1961)

A jobbágytelki és környékbeli táncok színpadi megjelenítése nem új keletű dolog, már a 19. század végéről is van adat arról, hogy turisztikai-reprezentatív céllal tartottak ilyen előadásokat. A Marosvásárhelyen megjelenő *Marosvidék* folyóirat 1881-ben arról számolt be, hogy a Görgénybe érkező uralkodó ház tagjainak különböző Nyárad- és Maros menti nemzetiségek néptánc- és viseletbemutatót tartottak. A néprajzi érdeklődésű Rudolf trónörökös, illetve Ferenc Ferdinánd főherceg előtt fellépő, falvakból összehívott táncosok közül elsőként a jobbágytelki, hodosi és eheti székelly táncosok mutatták be táncaikat (Dóka 2011: 149–150).

A kommunizmus ideje alatti élénk kultúrmunka azonban más megvilágításba kerül, ha a *Historia Domus* 1955-ös bejegyzéseit nézzük. Lokodi Gáspár plébános leírásából egy érdekes eset olvasható. Nagypénteken Marosvásárhelyről művelődési szervezők érkeztek a faluba, hogy „a jóhírnevű tánc és énekes ifjúságunkat vigyék valami francia vendégek ünnepélyes fogadtatására. A tanítóság és a helyi Néptanács titkára az ügy buzgó és nagyszerűen politizáló táncos Balla Antink se tudta reá venni az ifjúságot se a szülőket, hogy elmenjenek. Hozzám jöttek, hogy adjak segítséget, mert az én szavamra biztos, hogy elmennek. Hanem, hát igen súlyos következményei lesznek. Kényes helyzetemben azt válaszoltam. Úgy látszik, hogy a francia vendégek és a m. vásárhelyi elvtársak elfeledték, hogy ma N-péntek van! Valószínű, hogy francia zsidók és nem tudják az egyházunk törvényeit. Ha ők elfeledték legalább a mieinknek kellene figyelmeztessék a Vallásszabadság törvénye tiszteletbe tartására. Fenyegetőzve elmentek. Ilyen páratlan provokációkkal kísérgettek és kellemetlenkedtek. A fényes és előkellő turista kocsi üresen tért vissza. Az útba eső falvak kíváncsi népei is lesve várták, hogy valjon a híres katolikus falu ifjúsága megy-e vagy nem! N-pénteken táncolni. Később a hodosi szombati vásáron mesélve az esetet gratuláltak! Volt is mihez. [kiemelés az eredetiben – N. Á.] Ha nem is az én érdemem volt. Igazi öntudatos-példás megnyilvánulás volt az ifjúság részéről és szülei részéről is. Ehhez is hasonló esetek bátorítottak a szenvedések, üldözések vállalására, amiben lett is részem jócskán. A munkaterv elvégzésére még jobban fellelkesítettek a folytonos támadások és akadályozások.” (*Historia Domus*: 140–140b.) 1957-ben is egy hasonló esetről ír a pap: „Egy Csíkszeredai tánc versenyen szép eredményt értek el. A verseny után megszervezve egyöntetűen felmentek a somlyói Szűz Anyához, hogy a szép díszes, tiszta népi viseletük mellett a

tiszta lelküket is bemutassák a Csodatevő Máriának. Az eredmény kihirdetése az alatt az idő alatt történt. Keresik a győzteseket. Nem találják. Amikor visszatérnek; kérdik, hogy hol voltak? Bátran felelik. Somlyón a Szűz Máriánál. Ők nemcsak tánc sikereket akarnak, hanem búcsút is akarnak nyerni. A bizottság ezt a sikert is tudomásul kellett vegye.” (Historia Domus: 140d.) A táncegyüttes példáján is látható, hogy miképpen feszült egymásnak a falu hagyományos társadalma, kultúrája, vallási értékrendje és a mindent átalakítani, a maga formájára, céljaira átformálni szándékozó kommunista hatalom.

A vidék szocialista uralom alá vétele azonban nem merült ki a kollektivizálással, és tulajdonképpen annak lezárulta után is folytatódott minden szintéren. A hatalom igyekezett a társadalmat totálisan, el egészen a magánélet szintjéig átszöni a saját eszméivel, azonban ez az alsó szinten nem valósult meg teljesen. Mint azt Ö. Kovács József is megállapítja, a 20. századi önkényuralmi rendszerek az alattvalóktól lelkesedést és politikai részvételt vártak el (Ö. Kovács 2015: 33). Így a fenti és a lenti világ találkozását folyamatosan kikényszerítették, az emberek részt kellett vegyenek a fenti világ, a hatalom szervezte eseményeken. Így a szocialista kultúrunka (melybe beleilleszkedett a jobbágytelki népi együttes tevékenysége is) a falvakban 1989-ig folyamatos volt. Ennek csúcspontja az 1976-tól megszervezett „Megéneklünk, Románia!” (Cântarea României) fesztivál volt. Ez a nagyszabású rendezvény tulajdonképpen egy műkedvelő tömegmozgalom volt, amely fellépési lehetőséget nyújtott énekkaroknak, színjátszó csoportoknak, népművészeknek és néptáncosoknak. A diktatúra szigorodásával azonban a színpadon fokozatosan egy ideológiával és propagandával átítatott népi kultúra került bemutatásra. A hatalom kisebbségpolitikájában is szerepet játszott a fesztivál, ugyanis a „tisztá” román alkotások mellett az „együtt élő nemzetiségek” kulturális megnyilvánulásait propagálta, hierarchizálva az ország nemzetét (a románnal a csúcson), az etnikai különbségeket pedig regionális különbségekké fokozva le (Mihăilescu 2008).

Jobbágytelkén sokáig fennmaradt a hagyományos viselet is. Tamásné Szabó Csilla 1995-ös tanulmányából kiderül, hogy az 1990-es évek elején még néhány idős ember viselt állandóan harisnyát, de a fiatalok már csak nagyobb ünnepeken és színpadi előadások alkalmával öltöztek népviseletbe (Tamásné Szabó 1995: 62). Mivel a mezőgazdasági munkák melletti szalmafonás „tisztá” foglalatosság volt, így lehetőségük volt cifrán, tisztán öltözködni. A szerző megjegyzi, hogy „a nagy tisztaságszeretet ma is jellemző a jobbágytelkiekre. Mivel azonban a föld kevés élelmet biztosított, a szalmafonás pedig időigényes munka, de kevesebb energiabefektetést követel, mint például a kapálás, az étkezésre nem sokat adtak, ritkán főztek és szegényesen. Ez legtöbb háznál ma is így van, pedig ma már anyagi szempontból megengedhetnék maguknak a jobb táplálkozást, sokkal inkább a külsőségekre, cifraságra fektetnek hangsúlyt.” (Tamásné Szabó 1995: 62.)

A második világháborút követően a faluban is felerősödik a kivetkőzés folyamata, melynek következtében egyre inkább háttérbe szorultak a régebbi népviseleti darabok, és helyüket a divatosabb, olcsóbb és könnyebben mosható anyagok, az ún. „városias” szabású ruhadarabok vették át. Mindez azt eredményezte, hogy napja-

inkra már csak ünnepi alkalmakkor és fellépésekkor öltöznek viseletbe a jobbágytelkiek. És míg az 1990-es évekből származó adatok szerint az idős emberek még egyes viseletdarabokat hordtak (férfiak a harisnyát, szalmakalapot, ujjast, lájbit; nők a szoknyát, kendőt), addig mára ezek szinte teljesen kiszorultak a használatból (Tamásné Szabó 1995: 67–71). Ez alól csak a szalmakalapok képeznek kivételt, melyet gyakran látni a helyiek fején. Természetesen a táncsoport fellépésein, még élő népszokások (pl. farsang) alkalmával különböző korosztályok ünnepi viseletet öltenek magukra.

A faluban napjainkban is igyekeznek megrendezni a farsangi mulatságot, az aratókalákát¹²⁸ és a szüreti bált (Balla et al. 1961, Balla L. 2012, Domahidi 1996). Ennek a kulturális pezsgésnek volt köszönhető az 1999 óta minden évben megrendezésre kerülő *Marosszéki népzene- és néptánc tábor*, amely a falu egyik legjelentősebb éves eseményének számít (Nagy 2017a: 56). A tábor az 1996-ban alakult marosvásárhelyi Folk Center Alapítvány szervezi a helyiekkel karöltve. Az egyhetes táborban a jobbágytelki mellett különböző tájegységek táncait oktatják gyerekeknek és felnőtteknek, illetve kézműves foglalkozások, táncház, zene- és népdaloktatás is zajlik. Meghívott táncegyüttesek is előadást tartanak, illetve a nyitónap hagyományos eseménye, hogy a jobbágytelki táncsoport bemutatja műsorát. A 2016-os tánc táborban azonban rendhagyó módon a helyiek a zárógálán is felléptek, és az évtizedek óta változatlan műsor helyett egy új koreográfiával örvendeztették meg a közönséget, és a szakmabelieket is. Utóbbi azért is fontos, mert a jobbágytelki hagyományörző együttes műsora az utóbbi évtizedekben nem változott, az 1940-es évek végétől kezdődő kultúrunka során született meg Balla Antalnak köszönhetően. A rendszerváltás után új lendületet kapó erdélyi színpadi néptáncművészet módszerei, eszközei és céljai azonban merően eltértek a Balla Antal által képviselt felfogástól. Halála után a jobbágytelki hagyományörzők még sokáig nem tudtak igazán megújulni, és a korábban betanultakat adták elő. A 2016-os tánc táborra azonban ifj. Orbán Kálmán, az együttes jelenlegi vezetőjének felkérésére Varró Huba, a Maros Művészegyüttes korábbi művészeti igazgatója egy új koreográfiát állított össze, ami új lendületet és modern szakmai színvonalat vitt a csoport színpadi előadásába, melyet a nézőközönség és a kritika is kedvezően fogadott (Kádár 2016). Az erre az alkalomra készült, *Az idő kereke* című előadást Magyarországon is bemutatták.

A kulturális élet kapcsán ki kell emelni, hogy a közösség lehetőségeihez mérten tudatosan ápolja hagyományait. Így átalakulva ugyan, de fennmaradt a hagyományos jobbágytelki kulturális élet egyik eleme a *céba járás* szokása is, amely tulajdonképpen a fonónak, a közös szalmakötésnek a színhelye. Ez november elsején kezdődik és virágpéntekig, a virágvasárnapot megelőző péntekig tart, és szombat, vasárnap, illetve ünnepnapok kivételével minden este sor került rá. Korábban

128 Ebben az esetben megrendezett ünnepségről van szó, nem a hagyományos aratókalákáról. Bár az aratókalák intenzívje a falvakban felszámolóódott, egyes nem az állam által szervezett munkák esetében a közösség összefogott és kalákában végezték el azt. Például a házépítések a rokonság és a szomszédok segítségével zajlottak le. (Lásd Szabó Á. T. 2009: 73–102, 2014: 463–466.)

utcánként, egyszerre több is működött, mára számuk jelentősen megcsappant. Régebben a céba járás egyfajta szórakozási lehetőség is volt. A mesélés, éneklés, tréfálkozás mellett maszkos alakoskodási szokások is kapcsolódtak hozzá. Bőjt, advent és farsang ideje alatt maszkurák látogatták a céban dolgozókat, ijesztgették az asszonyokat és a leányokat. A mai céban az 1970-es évek végétől már maszkurát nem igen öltöztettek, és kevesebb volt az ének és a tánc is (Szabó E. 1998: 46–48; Barabás 2000: 110, 2009: 78, 84, 166, 184, 221–222, 322–323, 352, 376, 393, 624). A jobbágytelki táncsoport műsorszámáiban sűrítve megjelentek a cébeli események, a játékok, tréfák, táncok, sarlóval való aratást utánzó mozdulatok is (Szabó E. 1998: 48).

A hagyományok ápolása mellett a múltbeli fontosabb eseményeknek, jelentős személyiségeknek is igyekszik a falu lakossága emléket állítani. Így az első- és második világháborús emlékművek, illetve a millecentenáriumi kereszt¹²⁹ mellett a faluban emléktáblát állítottak a templom építésének és átépítésének,¹³⁰ Majláth Gusztáv Károly mecénási tevékenységének,¹³¹ a helyi oktatás beindulásának és az iskolaépítés évfordulójának, Petres Kálmán tanár munkásságának emlékére.¹³² Legutóbb pedig Bartók Béla 1914-es gyűjtőútjának századik évfordulóját kopjafa-állítással ünnepelték meg a falubeliek és a táncművelés szervező Folk Center Alapítvány.¹³³ Itt kell megjegyezni, hogy az *Ötös fenyő* nevű dombtetőn (melyre a millennium emlékére öt fenyőfát ültettek – Tamásné Szabó 2018: 75) a táncművelés szervezői kopjafákat állítottak a táncművelés idején: az első öt esztendőben évenként egyet, aztán ötévente került sor hasonló eseményre, legutóbb 2018-ban. A 2014-es volt a kilencedik a sorban és az egyetlen kopjafa, melyet a faluban állítottak.

2008-ban megalakult a Jobbágytelki Kulturális Egyesület, mely a helyi kulturális élet szervezését vállalta fel.

A településen két néprajzi gyűjtemény található. Az egyik a falumúzeumban kapott helyet, melyet egy 2005-ben a helyi katolikus egyháztól adományba kapott telken és épületben rendeztek be. Az épület rendbetételét a budapesti Vitézi Ének Alapítvány vállalta fel, majd 2006. június 18-án, a falunap keretében ünnepélyesen megnyitotta kapuit a két berendezett helyiségből álló falumúzeum. Az 1900-as évek elején, pedagógus-szállásnak épült házban bútorok, szobaberendezések, viseletek, fényképek, könyvek, használati- és dísz tárgyak kerültek kiállításra. Ezeket a falu lakói adták össze. Az egyik szoba Bartók jobbágytelki gyűjtésének állít emléket.

129 Felirata: 1100 ÉVES ITTLÉTÜNK EMLÉKÉRE / 1999

130 Az emléktábla felirata: Kisasszonyunk Napját / itt e kis munkával / jobbágytelki hívek / dicsérik vigszággal. / 1786 / A hívek áldozatával / nagyobbra ujjított templom / növelje a hitet, / erősítse a reményt, / tökéletesítse a szeretetet. / 1982.

131 Az emléktábla felirata: GRÓF MAJLÁTH GUSZTÁV KÁROLY / ERDÉLY PÜSPÖKE, / (1897–1937) / ISKOLÁNK MECÉNÁSA EMLÉKÉNEK / HÁLÁBÓL / – 1997 –

132 Az emléktábla felirata: PETRES KÁLMÁN / 1887–1927 / TANÁR, KÖLTŐ, KÖZÍRÓ / EMLÉKÉNEK / ÁLLÍTTATOTT KÖZADAKOZÁSBÓL / A JOBBÁGYTELKI OKTATÁS 216-IK ÉVÉBEN / AZ ISKOLA FENNÁLLÁSÁNAK 140-IK ÉVFORDULÓJÁN, / 1997-BEN

133 A kopjafa felirata: ITT / GYŰJTÖTT / BARTÓK BÉLA / 100 ÉVVEL / EZELŐTT / 2014. Hátoldala: FOLK / CENTER / ALAPÍTVÁNY.

A másik néprajzi gyűjteménynek Balla Antal egykori, a település központjában álló oldaltornácós lakóházát és gazdasági udvarát tekinthetjük, amely ma emlékházként enged betekintést a 20. század közepétől meghonosodó lakáskultúrába és a tanácsitkár életébe. Ezt Stoller Antal koreográfus kezdeményezésére alakították ki, és 2009. június 21-én ünnepélyes keretek között nyitották meg (Vajda 2013: 257–258).

Mindezekből látható, hogy Jobbágytelkén ma is (viszonylag) élénk kulturális tevékenység zajlik, melynek fontos eleme a hagyományok ápolása. Ez annak is köszönhető, hogy a 20. században jól alkalmazkodtak a változások követelményeihez, és a közösség kulturális aktivitása (többek között Balla Antal és utódai szervező-készségének köszönhetően) mindvégig töretlen maradt.

